

**Зоран Лакић, ЦРНОГОРСКИ РАТНИ ПАРЛАМЕНТ (1941-1945),
Подгорица 2003.**

Бавити се писањем историје, особито новије, у Црној Гори је незахвалан посао; нарочито сада када све странке и партије, па и оне најмање, у нашој историји траже подршку за своје ставове. Ти људи просто неће да чују ништа што им се не свиђа из наше прошлости. Они, управо, желе да сву нашу прошлост стрпају у Прокрустову постељу чије би димензије они одредили. Када се, пак, ради о НОР-у, тешкоћу представља и недовољна историјска дистанца, као и присуство још увијек живих директних учесника. Уз то, НОБ и револуција су толико сложене да, како каже један од њених непосредних учесника - Меша Селимовић: „Био би ми потребан још један, дуг живот, да опишем нашу револуцију, сву њену сложеност и противурјечности, њену суровост, њено херојство и невине жртве. И безмјерну вјеру младих у љепши живот након револуције, и њихову спремност да умру за идеал, који је у њиховим срцима био љепши од сваке стварности што би је могли замислити”. У давању објективног суда о НОР-у велику тешкоћу причиншава и претјерана популаризација НОБ и њеног вође, која је трајала неколике деценије, а у коју је био укључен читав друштвени механизам. Према подацима из 1991. године, написано је преко 40.000 библиографских јединица од којих ни пет одсто не припада професионалним историчарима. Сви остали актери збивања на подручју Југославије у времену од 1941. до 1945. године били су „равноправно” сврстани у кош квинслинга, односно, како се тада најчешће говорило, издајника, плаћеника, проданих душа и сл. У посљедње вријеме, чак,

и ту је настао још већи хаос: неки од оних који су претјерано глорификовали НОБ, непошtedно је нападају.

Академик Лакић се, међутим одавно храбро и веома документовано бави проучавањем НОР-а, првенствено у дијелу који се односи на функционисање народне власти. До сада је, поред преко 600 библиографских јединица, објавио и 19 књига, од којих је девет са тематиком из НОР-а: *Народноослободилачка борба у Црној Гори 1941 - 1945* (коаутор); *Земаљскоо антифашистичко вијеће народног ослобођења (ЗАВНО) Црне Горе и Боке, Жене Црне Горе у револуционарном покрету 1918-1945* (коаутор); *Записи о револуцији, Црногорска антифашистичка скупштина народног ослобођења (ЦАСНО); Народна власт у Црној Гори, Партизанска аутономија Санџака 1943-1945 и Црногорски ратни парламенти.*

Пишући о ратним и другим догађањима у Југославији (1941-1945), са посебно детаљним освртом на прилике у Црној Гори, академик Лакић се труди, и у томе потпуно успијева, да поступа у духу народне поруке - „Ни по бабу ни по стричевима”, јер је знао да, како рече Берђајев”: „Никада у рату свјетлост и истина не могу бити искључиво на једној страни - а зло и тама на другој”. Но, то никако не значи да наша Народноослободилачка борба, и поред свих мана, није била величанствена, те да „нема народа у свијету који се њоме не би поносио”. Јер никада не треба губити из вида да је највећи број бораца пошао у НОР с крајње племенитим и патриотским побудама - сигуран да брани слободу и достојанство народа. Али, исто тако, неправедно је сваког официра заклетог „краљу и отаџбини” назвати издајником када поступа по упутствима тог краља и његове владе, која је све вријеме рата била уважена као чланица антихитлеровске коалиције. Због оваквог свог држања Лакић је одавно нападан са више страна. Тако је 1985. године био искључен из СКЈ, али се и „друга страна” убрзо разочарала у његову подршку, јер није прихватио ни њен екстремизам.

Након стварања веће слободне територије у јесен 1943. године требало је учинити активнијим рад постојећих народноослободилачких одбора и приступити формирању нових. Да би се то постигло требало је створити јединствено представничко тијело, које би објединило и координирало рад НОО, повећало народно јединство и убрзало ослобођење земље. Зато је дошло до формирања Црногорског ратног парламента, односно Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења (ЗАВНО) Црне Горе и Боке, 15. новембра 1943. године. ЗАВНО је предузео не само улогу народног представништва (власти), већ и политичког вођства народноослободилачког покрета у Црној

Гори. Захваљујући његовом дјеловању почетком 1944. године на слободној територији дјелује осам среских, 50 општинских и на стотине сеоских одбора.

Документа о раду ЗАВНО Црне Горе и Боке објавио је исти аутор 1963. године. Ово је, управо, друго, истина, допуњено издање што „само посеби много говори и чини част издавачу и аутору првог издања”. Сам аутор каже: „У припреми првог издања нека документа о раду Црногорског парламента су ми била недоступна (...), која се у овој књизи налазе”, тако да сада имамо у једној књизи сва важнија документа на основу којих се може поуздано пратити рад и развој народне власти у Црној Гори у времену од јесени 1943. до оснивања Црногорске антифашистичке скупштине народног ослобођења (ЦАСНО) у љето 1944. године. Ако овоме додамо и остале књиге докумената из НОР-а, које је припремио и објавио, и пропратио студиозном анализом исти аутор, историјска наука у Црној Гори сада има на располагању 2197 страница (1650 докумената и 547 студија) драгоцене грађе, захваљујући огромним напорима и зналачком раду академика Зорана Лакића.

Ово дјело је тим значајније што - како каже његов аутор - „свако ново читање познатих докумената, открива много тога до тада непримијећеног па самим тим и непрочитаног”, а ново вријеме „пружа могућност да се примијети и оно што је било, евентуално, превиђено и да се каже оно што се раније тешко могло рећи са становишта остварених стваралачких слобода”.

Књига садржи девет поглавља: *Предговор, Иницијативни одбор за сазив скупштине ЗАВНО Црне Горе и Боке; Прво засиједање ЗАВНО Црне Горе и Боке; Друго засиједање ЗАВНО Црне Горе и Боке; Треће засиједање ЗАВНО Црне Горе и Боке; Додатак; Документиа; Режиатар личних имена и Режиатар географских и административних појмова.*

Аутор је заиста у праву када упозорава на потребу поновног читања докумената садржаних у овој књизи. Тако, на примјер, у првом документу - *Писмо друга Тића Ивану Милутиновићу*, између осталог стоји: „Сматрам да би требало да ви што прије приступите у Црној Гори, Боки, Санцаку и Метохији припремању конференција Антифашистичког вијећа народног ослобођења за те крајеве”. Значи ли то да је за област бивше Зетске бановине требало да постоји јединствено ЗАВНО? Зашто није тако и урађено, из ових докумената се не види, али се тим питањем аутор бави врло опширно и студиозно у предговору другог издања.

Прва, односно конститутивна сједница ЗАВНО Црне Горе и Боке одржана је у Колашину (15. новембра 1943. године) „у дупке пуној великој

сали колашинске гимназије, у присуству око 600 делегата из разних крајева Црне Горе и Боке”. Говорили су Иван Милутиновић, Пеко Дапчевић и Блажо Јовановић и многи делегати из свих крајева Црне Горе. За предсједника је изабран др Нико Миљанић, професор Београдског универзитета.

Друга сједница је такође одржана у Колашину, 16. фебруара 1944. године. На њој је извршена попуна вијећника из Котора и Херцег Новог. Затим је поднесен Реферат о политичкој ситуацији и Извјештај о раду Извршног одбора.

И треће засиједање ЗАВНО Црне Горе и Боке одржано је у Колашину, од 13 до 16. јула 1944. године. Том приликом, између осталог, Земаљско вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке преименовано је у Црногорску антифашистичку скупштину народног ослобођења (ЦАСНО). Ово је учињено у духу одлука АВНОЈ-а и чини нови квалитет у развоју народне власти у Црној Гори. Наиме, ЦАСНО је постало „највише законодавно и извршно тијело” у Црној Гори као равноправној федералној јединици у Демократској Федеративној Југославији. У називу највишег органа власти у Црној Гори више се не помиње Бока као аутономни дио у њеном саставу, што значи да се већ тада под црногорском територијом подразумијева и Бока Которска, иако је формална одлука о томе донесена тек осмог априла 1945. године.

Документа сакупљена у овој књизи указују на веома значајну улогу представника народне власти у НОР-у. Њихова улога се, иначе, помиње, упркос неспорној истини да је народна власт представљала темељ и најчвршћи ослонац НОБ-у. Упутствима која је давао Извршни одбор ЗАВНО Црне Горе и Боке регулисан је цјелокупни живот на ослобођеној територији, а имала су значајну улогу и у неослобођеним крајевима. Тако, на примјер, одмах по свом формирању поменути Извршни одбор шаље Упутство за организацију и рад НОО, затим Упутство о политичком раду и другим позадинским дужностима, Упутство о координацији рада органа народне власти и позадинских организација и сл. Поред упутстава ту су и чести прогласи „Народу Црне Горе и Боке” или „Србима и Муслиманима”, и тд. Сви ови прогласи су садржавали политичку платформу НОР-а тога времена и као такви су се завршавали клицањем: Народноослободилачкој војсци, Братству и јединству југословенских народа, Демократској Црној Гори у Демократској Југославији и сл. Зато аутор констатује: „Јасно је и недвосмислено југословенско поређење јединственог НОП-а и у Црној Гори. Тако је објашњавана и схватана његова основна политичка стратегија;

тако је објашњавана и популарисана у партизанској штампи онога времена и касније; такав је био и одјек одлука Црногорског ратног парламента у домаћој и међународној јавности, код ратних пријатеља, али и код оних који су се налазили на супротној страни фронта, свуда гдје је тај ехо допирао”.

О активностима народне власти и њеним најистакнутијим представницима се мало зна и још мање пише. Готово да их и нема у убвеницима историје. Чак и када се ради о таквим личностима као што су универзитетски професор др Нико Миљанић, који је, поред осталог, имао веома значајну улогу у хуманизацији народне власти и спречавању понављања „лијевих грешака” у Црној Гори. Или, Рифат Бурцовић Тршо, који не само да није дозволио појаву „лијевих грешака” у Санџаку, већ је био једна од најистакнутијих личности КПЈ. Док се о ратним командантима пуно зна, говори и пјева.

Приказ развоја и дјеловања народне власти који даје ова, иако веома солидно урађена књига, због временског и просторног ограничења, био би непотпун без осталих Лакићевих књига о НОБ, а особито без студије „Народна власт у Црној Гори, ЦАСНО-а и Партизанске аутономије Санџака, јер само посматране заједно дају потпуно функционисање народне власти на територији данашње Црне Горе у времену од почетка НОР-а 1941. године до Устава из 1946. године.

Дакле, овом, као и осталим својим књигама које се односе на НОР, академик Зоран Лакић је не само дао немјерљив допринос проучавању тог дијела наше историје и сачувао многа документа од заборавља, већ је уштедио и драгоцјено вријеме и показао пут будућим истраживачима који се буду бавили историјом НОБ у Југославији, а особито у Црној Гори.

Милош Старовлах